

KÜZDELEM A TÖRTÉNELEMMEL

Búcsú Juhász Ferencről

■ A magyar költészet, tulajdonképpen többen is felfigyeltek erre, úgy is értelmezhető, mint küzdelem a magyar történelemmel – a nemzet keserves és csak ritkán felemelő tapasztalataival. Talán elég, ha Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Arany János, majd a későbbiekben Ady Endre, Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula, Nagy László és számos erdélyi költő: Reményik Sándor, Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Szilágyi Domokos, Kányádi Sándor költészetére utalok. És persze utalhatok Juhász Ferenc költészetére, akinek igen sok versét szövi át ez a történelmi számvetés és küzdelem. Nemegyszer drámái, sőt tragikus hangoltsággal, hiszen nemzeti történelmünk úgy is értelmezhető és bemutatható mint országrontó történelmi tragédiák keserves láncolata: Muhi-puszta, Mohács, Világos, Trianon. Minden magyar költő munkásságát áthatja a nemzeti tragédiákra választ kereső akarat, a gyász fájdalma.

Ahogy mondtam az imént, Juhász Ferenc költészetének egyik legfőbb ihletője a magyar történelem, ennek küzdelmei és vereségei, a vereségeket követő gyász és a megmaradásnak a gyásszal küzdő hite. Ez a hit minden nagy történelmi költeményét áthatja, azokat is, amelyek a nemzet vagy a emberiség múltjának fájdalmas és szinte vigaszt nem ismerő eseményeit (például az 1241-es tatár pusztítást, az 1514-es Dózsa György-féle parasztháború vereségét vagy éppen az ötvenhatos magyar forradalom tragikus bukását) idézik fel az olvasó számára.

De hadd idézzek fel egy igen régi személyes olvasói emléket most a *Korunk* közönsége számára. Az ötvenes évek első felében a budapesti piarista gimnázium diákja voltam, és iskolámban, mondhatnám, szinte természetes módon, nem mutatkozott igazán élénk érdeklődés a kortárs magyar költészet iránt. Pontosabban, a megkerülhetetlen életművek ott is hatottak, függetlenül attól, hogy részei voltak-e a kötelező tananyagnak, tehát például Illyés Gyula költészetének a mi (az ötvenes évek első felében kétségtelenül bizonyos „sziget-szerű” létbe kényszerített és ezt készséggel vállaló) kisvilágunkban is megkérdőjelezhetetlen hitelessége volt. A korszak többszörösen Kossuth-díjjal ékesített „hivatalos” költőinek tevékenységét mindazonáltal messze elkerülte figyelmünk. Igaz viszont, hogy tudtunk olyan költőkről, például Áprily Lajosról, Reményik Sándorról, Weöres Sándorról, Jékely Zoltánról, Dsida Jenőről, Pilinszky Jánosról vagy éppen az iskolában tanárkodó Rónay Györgyről, akiknek neve jóformán ismeretlen volt az állami gimnáziumok tanulói előtt.

Juhász Ferencről akkoriban semmit sem tudtam. 1953-ban tettem érettségi vizsgát. Némi izgalom után, a család egy barátjának közbenjárására, az akkori rektor, Tamás Lajos jóindulata nyomán még abban az esztendőben a budapesti bölcsészkar hallgatója lettem (ugyanabban a piarista épületben, ahol néhány hónappal korábban befejeztem gimnáziumi tanulmányaimat). Ez Nagy Imre első miniszterelnökségének ígéretes és biztató kezdeti időszaka volt, az egyetemi tantermekben is új szelek fújdogáltak, és új korszak kezdődött az irodalmi életben is. Így találkoztam a *Csillag* című folyóirat 1954-es novemberi számában Juhász költői eposzával: *A tékozló országgal*. Elmondhatom, kevés költői mű hatott rám olyan elemi erővel, mint ez a nagyszabású költemény (talán Márai Sándor ugyanakkoriban, a *Művelt Nép* című hetilapban – Tamási Áron okos kommentárjával együtt – közölt tragikus vallomásának: a *Halotti beszédnek*, majd két esztendővel később az *Irodalmi Újság* „forradalmi számában” olvasott Illyés-versnek: az *Egy mondat a zsarnokságról* című költői műnek volt hasonló lélekmozdító szerepe). Felfedeztem magamnak egy költőt, az egyik legnagyobb magyar költőt – ma is így gondolom.

Itt van most kezemben a nagy ívű költemény első, 1954-es kiadása. Most is magával ragad, mikor felidézem az akkori, több mint fél évszázados versolvasói élményt és megrendülést: „Árva nép, pusztas ország, téged ki fog majd méltón elsiratni? / Galambok, sasok, gödölyék, titeket ki fog elsiratni? / Ó, vassal-átvert-szívűek, ki fog titeket elsiratni? / Kő-csülköktől zúzott venyigék, ki tud titeket elsiratni? / Földbe visszataposott kalászkok sírjátok magatokért! / Gubancos, tarackos árva földek sírjátok magatokért! / Fák, erdők, kiket nyártsak hegyeztek, sírjátok magatokért! / Kiket sátának röhögve fölsebeztek, szűzek sírjátok magatokért!” És felidézem a záró szakaszt, amely akkor egy szörnyű korszak átmeneti enyhületekor és két esztendővel egy „tisztító” forradalom kirobbanása előtt adott történelmi és erkölcsi biztatást: „Ó, ember, a hitedet ne veszítsd el, őrizd meg a lélek nagy hitét! / Ki volna nálad nagyobb, nem lehetsz vágytalan, ne tűrj a szenvedést. / Ha kell, hát százszor újrakezdjük, vállalva ezt a legszebb küldetést,

/ mert a szabadság a legtöbb, amit adhat önmagának az emberiség!” Elmondhatom, hogy Juhász Ferenc költeményének olvastával kezdtem reménykedni abban, hogy az elkeserítő magyar történelem végzetserű menetét talán meg lehet fordítani.

Ettől kezdve természetesen Juhász Ferenc minden sorára figyeltem, és Juhász Ferencnek minden verse hatalmas élményt jelentett számomra, szellemi és erkölcsi erőforrást nyitott, különösen egy olyan korszakban, amidőn éppen a művészetre, a költészetre hárult az a feladat, hogy egy máskülönbön sivár és ellenséges korszakot „otthonossá” tegyen. Juhász költészetének – a maga irodalmi és nyelvi, mondjuk így: alkotói értékein túl éppen azt sikerült (például nálam) elérnie, hogy ne veszítsem el a szellemi otthonosságot, továbbmegyek: a szellemi hazát. A magyar történelem akár szerencsétlen „hagyományának” is mondhatjuk, hogy a létező és bizony nemegyszer idegennek talált ország helyett az irodalomnak, a költészetnek kellett valóságos hazát teremtenie. Számomra ezt a minden tapasztalt valóságnál valóságosabb szellemi hazát jelentette például Babits Mihály, József Attila, Illyés Gyula, Radnóti Miklós, Dsida Jenő, Jékely Zoltán, Pilinszky János, Nagy László – és Juhász Ferenc költészete. A „házi szentjeimről” beszélek, és ma sem tudom némi megindultság nélkül felidézni azokat a régi emlékeket, amelyeket ezeknek a költőknek az olvasásáról és szeretetéről őrzök – közéjük tartoznak Juhász Ferenc költeményei is, elsőknek éppen *A tékozló ország*, aztán még nagyon sok költői mű. Hogy csak néhányukra mutassak rá ugyancsak az ötvenes évekből, a *Betyárok sírja*, a *Templom Bulgáriában*, a *Virágok hatalma*, a *Rezi várban*, a *Rezi bordal*, a *Mindenség szerelme*, a *Szarvassá változott fiú...*, a *Tűzliliom az éjszakában* és még igen sok vers. Ha rájuk gondolok, az ifjúságomra gondolok: a mostoha közéleti tapasztalatok ellenére megszerzett személyes békére, a csalódásokon átütő reményre – ahogy az ötvenhatos magyar forradalomra gondolok. Ezek a versek úgy őriztek meg a történelem hullámverésében, mintha mentőövet, biztonságos csónakot találtam volna a zajló tengeren.

A nagy történelmi költemény természetesen nemcsak a poétikai forradalom látványos tűzjátékával nyűgözőtt le, hanem történelmi víziójával: tragikus és ennek következtében lélekindító történelemértelmezésével (és emellett letörhetetlen szabadságvágyával) is. Nem éreztem különösebb vonzalmat az iránt az optimista történelemszemlélet iránt, amely, pontosabban amelynek egy száználmasan primitivizált formája akkoriban szinte kötelező hittételt jelentett. Számomra a történelem és különösen a magyar történelem a nemzeti tragédiák sorozatát jelentette, ilyen tragédiát láttam Trianonban, a második világháborúban (nemcsak végkifejletében, hanem abban is, ahogy felelőtlen vezetőinek észszerűtlen döntései következtében az ország besodródott), az 1945-ben már-már megnyíló demokratikus remények eltiprásában, a Rákosi-féle helytartósági uralom szörnyűségeiben és végül az ötvenhatos forradalom vérbefojtásában: mindenütt a bukásban, a vérengzésben, a megtorlásban. Az is meggyőződésem volt, hogy a magyar történelem szörnyű katalizmáit nem pusztán a külső ellenség, a nagyhatalmi gonoszság vagy közöny hozta ránk, hanem legalább ilyen mértékben a saját mulasztásaink és bűneink: a magyar társadalom tehetetlensége az első világháború végeztével, sodródása a második világháború felé, belenyugvása a magyar zsidók ellen elkövetett bűnökbe, tájékozatlansága a második világháború után, engedékenység a Rákosi-féle zsarnokság éveiben. Az, hogy minden politikai erőszaknak szinte komolyabb ellenállás nélkül alávetette magát, és jőformán sohasem jöttek létre, legalábbis tömeges mértékben a „civil kurázsinak” azok az erkölcsi késztetései, amelyek például a holland, a dán, a norvég vagy éppen a lengyel társadalomban megszokottak voltak.

A magyar történelem, ez az én ifjúkori meggyőződésem volt (azóta sem kellett sokat változtatnom ezen), minden személyes és csoportos hősiessége ellenére, elszomorító és tragikus történelem, és *A tékozló országban* éppen ezt a tragikus történelemképet, történelmi látomást ismertem fel: a pusztulásra szánt nemzet végső jajkiáltását, azt a tragédiasorozatot, melynek a Dózsa György-féle parasztháború vérbefojtása (és ennek következményeként a Mohácsnál kapott szinte halálos seb) csak egyik történelmi szakasza volt, ahogy újabb történelmi szakasza a Rákosi-féle rémuralom vagy éppen az erdélyi magyarság számára a hosszú évtizedekig tartó bukaresti diktatúra. Ugyanakkor azt is tudtam, hogy a történelmi végzet ellen csak akkor lehet tenni valamit, ha tudatában vagyunk a veszélyeknek: sebezhetőségünk mértékének. Hiszen a magyar történelem nagy nemzetvesztő megpróbáltatásai: a tatárjárás, Mohács, Világos, Trianon, ötvenhat után szinte mindig a történelmi önvizsgálat, számvetés, erőgyűjtés és megigazulás korszakait követték – legalábbis az irodalomban, amely éppen ezáltal lehetett a nemzet lelkiismerete. Juhász Ferenc eposza is ilyen számvetés és újrakezés volt, legalábbis így olvastuk, egy reményeink szerint hamarosan megnyíló új korszak beköszöntőjeként: egy kívánatos és lehetséges történelmi katarzis ígéréteként. Ennek a bizonyosságát olvastam ki az eposz (imént idézett) záró szakaszából is: „Ó, ember, a hitedet ne veszítisd el, őrizd meg a lélek nagy hitét!”

Éppen az előbbieken mondtak következtében igen sajnálom, hogy Juhász Ferenc számára, aki szinte mindenhová eljutott Európában, és távolabbi kontinensekre is ellátogatott, nem adatott igaz lehetőség arra, hogy Erdélybe is ellátogasson. Az erdélyi látogatás is a mostoha magyar történelemmel vállalt lelki és erkölcsi küzdelem egyik állomása lehetett volna. Ebben a dologban érzek valamelyes önvádat, annak idején tettem neki egy baráti javaslatot, hogy elviszem Nagyváradra, Kolozsvárra, Marosvásárhelyre, aztán a szép terv megvalósítatlan maradt. Pedig szívesen látták volna az erdélyi magyarok, mindenütt voltak barátai és hívei, és bizonyára határozottabban kellett volna a megvalósulás irányába terelnem a látogatás gondolatát. Ennek ellenére is Juhász Ferenc költészetét és törekvéseit sokan ismerték és becsülték az erdélyi magyar irodalom szószólói közül, most csupán Sütő Andrásra, Kányádi Sándorra, Szilágyi Domokosra, Lászlóffy Aladára, Kántor Lajosra utalok.

Az imént a „lélek hitéről” beszéltem, ezt a „hitet” segített őrizni, megőrizni Juhász Ferenc hatalmas költeménye és egész költészete, túl a költői teljesítmény irodalmi, poétikai értékein, túl azon, hogy (miként egykor Ady Endre) „forradalmi” módon újította meg a magyar költészet látásmódját és nyelvezetét. Ha most újraolvasom verseit, büszkén és szomorúan gondolok egykori reményeimre. Büszkén, hiszen ezek segítettek élni és munkálkodni egy nehéz korszakban, és szomorúan, hiszen ezt az ifjúkori reményt azóta többször is kikezdte, megrontotta a történelem, most pedig eltávozott az a nagyszerű költő, aki még tragikus történelmi látomásaiban is a helytállás, a cselekvés értelméről és reményéről tett tanúságot.

Pomogáts Béla

